

Työelämä- ja tasa-arvovaliokunnalle

20.6.2022

K7/2022 vp

Ihmisoikeusliiton lausunto yhdenvertaisuusvaltuutetun kertomuksesta eduskunnalle

Ihmisoikeusliitto kiittää mahdollisuudesta lausua asiasta työelämä- ja tasa-arvovaliokunnalle.

Yleistä

Ihmisoikeusliitto kannattaa yhdenvertaisuusvaltuutetun kertomuksessaan antamia suosituksia valtuutetun koko tehtäväkentän osalta ja pitää niitä erittäin tärkeitä.

Kertomuksesta käy hyvin ilmi valtuutetun laaja toimintakenttä niin yhdenvertaisuuslain valvojana, yhdenvertaisuuden edistäjänä, ulkomaalaisten aseman edistäjänä, ihmiskaupparaportoijana kuin maastapoistamisen valvojanakin. Kertomuksen kattaman kauden jälkeen yhdenvertaisuusvaltuutettu on lisäksi aloittanut uudessa tehtävässä naisiin kohdistuvan väkivallan vastaisena raportoijana. Kaikkiin valtuutetun tehtäviin on syytä osoittaa riittävät resurssit.

Syrjintä ei ole vain yksittäisiä, konkreettisia tapauksia, joissa voidaan todeta tapahtuneen syrjintää juridisessa mielessä. Suomalaisessa yhteiskunnassa esiintyy paljon rakenteellista syrjintää. Esimerkiksi valkoisuusnormi, heteronormi ja toimintakykyisyyteen liittyvät normit läpäisevät suomalaisen yhteiskunnan ja asettavat ihmisiä eri asemaan taustansa mukaan. Siksi kaikilla yhteiskunnan alueilla tarvitaan määrätietoisia ja tehokkaita yhdenvertaisuuden edistämistoimia. Olennaista on myös vahvistaa viranomaisten ja päättäjien tietoisuutta ja ymmärrystä yhdenvertaisuudesta ja syrjinnästä ihmisoikeuskysymyksinä.

Yhdenvertaisuuden edistäminen on kaikkien viranomaisten lakisääteinen tehtävä. Tehokas yhdenvertaisuuden edistäminen edellyttää resursseja, systemaattista seurantaa ja viranomaisten koulutusta kaikilla hallinnonaloilla. Yhdenvertaisuuden edistämässä ja syrjintään puuttumisessa tulee kiinnittää huomiota myös intersektionaalisuuteen sekä risteävään moniperustaiseen syrjintään.

Yhdenvertaisuuslaki ja sen valvonta, oikeuksiin pääsy sekä yhdenvertaisuuslainsäädännön kokonaisuus

Syrjinnän uhrien oikeussuoja toteutuu tällä hetkellä puutteellisesti. Oikeussuojamekanismit ovat hitaita ja osin heikkoja, ja suuri osa syrjintää kokeneista jättää kokemansa syrjinnän raportoimatta. Oikeussuojaa tulee vahvistaa ja yhdenmukaistaa yhdenvertaisuuslainsäädännössä kaikkien syrjintäperusteiden osalta ja edistämismenpiteitä vahvistaa tietyiltä osin.

Oikeussuojaa tulee vahvistaa säätämällä seuraavista muutoksista:

- yhdenvertaisuusvaltuutetulle on annettava toimivalta tutkia ja ottaa kantaa yksittäisiin työelämän syrjintätapauksiin
- yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunnalle on annettava toimivalta käsitellä työelämän syrjintätapauksia kaikkien syrjintäperusteiden osalta
- yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunnalle on annettava toimivalta määrätä syrjinnän uhrille annettavasta hyvityksestä
- häirinnän määritelmää on täydennettävä niin, että häirintä voi kohdistua myös ihmisryhmään
- yhdenvertaisuusvaltuutetulle on annettava mahdollisuus viedä yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakuntaan syrjintäasia ilman nimettyä uhria
- oppilaitosten ja varhaiskasvatuksen yksiköiden toiminta on määriteltävä syrjinnäksi, mikäli oppilaitos tai varhaiskasvatuksen yksikkö ei puutu tietoonsa tulleeeseen häirintään tai muuhun syrjintään
- varhaiskasvatuksen yksiköille tulisi asettaa velvoite laatia yhdenvertaisuussuunnitelma.
- yhdenvertaisuuslakia tulee täydentää siten, että esteettömyyden ja saavutettavuuden laiminlyönti määriteltäisiin syrjinnäksi. Lisäksi yhdenvertaisuuslakiin olisi perusteltua ottaa säädökset kaikille sopivasta suunnittelusta.
- yhdenvertaisuuslaissa tulisi säätää asunto-osakeyhtiöiden velvoitteista. Tällä hetkellä erityisesti vammaiset henkilöt kohtaavat paljon ongelmatilanteita, kun asunto-osakeyhtiöt esimerkiksi kieltäytyvät mukautuksista.
- kohtuullisten mukautusten määritelmää tulee tarkentaa nykyistä enemmän YK:n vammaisten henkilöiden ihmisoikeussopimuksen (CRPD) mukaiseksi. Kohtuullisten mukautusten lähtökohtana tulee olla vammaisen henkilön tarpeet.
- kohtuullisten mukautusten mahdollisuus tulee ulottaa selvällä kirjauksella koskemaan viranomaisen palvelun sisältöä. Lakiin tulisi myös ottaa erillinen kirjaus taloyhtiöiden velvollisuudesta kohtuullisiin mukautuksiin

Syrjintä työelämässä

Ihmisoikeusliiton näkemyksen mukaan työsyryjinnän oikeussuojakeinoja tulisi vahvistaa merkittävästi enemmän ja yhtenäistää muiden elämänalueiden kanssa. Ihmisoikeusliitto kannattaa sitä, että yhdenvertaisuusvaltuutetun valvontaoikeuksia laajennetaan kaikkiin työelämän syrjintä- ja yhdenvertaisuuskysymyksiin, mukaan lukien yksittäiset työelämän syrjintäkantelut. Olisi syrjintää kokeneiden henkilöiden oikeussuojakeinojen kannalta erittäin toivottavaa, että he voisivat ottaa yhteyttä yhdenvertaisuusvaltuutettuun, joka on matalan kynnyksen viranomainen. Nykyiselläänkin yhdenvertaisuusvaltuutettu saa vuosittain jopa satoja työelämää koskevia syrjintäyhteydenottoja, mutta joutuu pääsääntöisesti siirtämään ne työsuojeluviranomaiselle. Tämä on epätarkoituksenmukaista ja hidastaa oikeussuojan toteutumista.

Lisäksi yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunnalle tulisi antaa toimivalta käsitellä työsyryjintää ja antaa työsyryjintätapauksissa kieltopäätös, asettaa uhkasakko ja määrätä hyvityksestä.

Työsyryjintä on laaja ongelma jo tilastojen mukaan. Vielä laajemman ongelman siitä tekee se, että todennäköisesti merkittävä osa työsyryjintätapauksista jää kokonaan ilmoittamatta. On

epätarkoituksenmukaista, että syrjintää kokeneen tosiasialliset oikeussuojakeinot työelämässä ovat muita elämänalueita heikkommat. Työelämästä puuttuu muiden elämänalueiden kaltainen matalan kynnyksen valvontaviranomainen. Työsuojeleviranomaisen valvontavalta on rajattua, eikä työsuojeleviranomainen toteuta proaktiivista työelämän yhdenvertaisuuden edistämistyötä, joka tukisi syrjinnän ehkäisyä ja siihen puuttumista. Lisäksi muun muassa rekrytointisyrjinnän ja vuokratyön osalta on syntynyt harmaita alueita, joiden osalta valvontavalta on epäselvä ja syrjintätapauksia pallorellaan viranomaiselta toiselle.

Työelämän syrjinnän valvonnan osalta on olennaista ottaa huomioon kansainvälisten ihmisoikeusvalvontaelinten, kuten ECRIn (European Commission against Racism and Intolerance, Euroopan rasismien ja suvaitsemattomuuden vastainen komissio), Suomelle antamat suositukset yhdenvertaisuusvaltuutetun ja yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunnan toimivallan laajentamisesta yksittäisiin työelämän syrjintätapauksiin.

Työsyrjinnän valvonnalla tulisi olla selvä yhteys yhdenvertaisuuden edistämiseen, ja työnantajien edistämisvelvoitteita tulisi valvoa tehokkaasti. Lisäksi tulisi tarkastella, mihin kehitysvammaisten henkilöiden avotyötoiminta sijoittuu syrjinnän valvonnan kannalta. Avotyötoimintaa toteutetaan tavallisilla työpaikoilla kunnissa ja yrityksissä. Avotyötoimintaa järjestetään esimerkiksi ravintoloissa sekä siivous- ja hoitoalalla. Tässä järjestelyssä kehitysvammaisen ihminen tekee tavanomaisia työtehtäviä työpaikalla, mutta hän ei ole työntekijä, vaan sosiaalihuollon asiakas. Avotyötoiminnan ongelmia tulisi mahdollisesti voida tarkastella (muun muassa) työsyryntänä.

Hyvitys

Syrjintää kokeneen oikeussuoja on nykyisin heikko. Oma kuluriski ja lyhyt kanneaika sekä järjestelmän yleinen monimutkaisuus ovat johtaneet siihen, että äärimmäisen harva syrjinnän uhri edes hakee hyvitystä käräjäoikeudessa.

Yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunnan toimivallan laajentaminen hyvityksen määräämiseen selkeyttäisi ja nopeuttaisi hyvityksen saamista. Muutos myös edesauttaisi sitä, että nykyistä mahdollisesti huomattavasti useampi syrjintää kokenut saisi hyvityksen. Lautakunnan käsittely on maksutonta, joten kuluriskin poistuminen merkitsisi syrjinnän uhrien oikeusturvan parantumista ja keskinäisen eriarvoisuuden vähenemistä oikeuksiin pääsyssä.

Häirintä

Rasistinen ja muu yhdenvertaisuuslain kieltämä häirintä ovat merkittäviä ongelmia suomalaisessa yhteiskunnassa. Häirintää tapahtuu muun muassa työelämässä ja oppilaitoksissa sekä esimerkiksi julkisissa ja puolijulkisissa tiloissa, kuten julkisessa liikenteessä ja liiketiloissa. Häirintää kokeneiden käytössä olevia oikeussuojakeinoja ja niiden toimeenpanoa tulee vahvistaa kaikkien syrjintäperusteiden ja kaikkien relevanttien lakien osalta. Häirinnän ehkäiseminen on koko yhteiskuntaa koskeva, laaja asia, jonka ytimessä on ihmisoikeuskasvatus varhaiskasvatuksesta ja perusopetuksesta alkaen.

Häirintätapauksiin liittyvien oikeussuojakeinojen käyttöä ja toimivuutta tulisi selvittää ja vahvistaa kaikilla elämänalueilla.

Saamelaisten oikeudet

Yhdenvertaisuusvaltuutettu nostaa kertomuksessaan esiin alkuperäiskansa saamelaisten oikeudet. Saamelaisten itsemääräämisoikeus alkuperäiskansana ja saamelaisten kielelliset ja kulttuuriset oikeudet eivät toteudu Suomessa. Suomi on saanut useita suosituksia ja ratkaisuja saamelaisten oikeuksista kansainvälisiltä ihmisoikeuselimiltä, viimeisimpänä YK:n CERD-komitean ratkaisut saamelaiskäräjien vaaliluetteloön otetuista henkilöistä.

Saamelaisten oikeuksien edistämiseksi ja toteuttamiseksi tarvitaan monipuolisia ja laaja-alaisia toimia. Yksi keskeinen uudistus on saamelaiskäräjälain uudistus, joka on ollut lausunnolla syksyllä 2021, mutta hallituksen esitystä ei ole vielä annettu. Uudistus tulee toteuttaa kiireellisesti alkuperäiskansa saamelaisten itsemääräämisoikeuden toteuttamiseksi. Lausunnolla ollut esitys edistäisi saamelaisten itsemääräämisoikeutta monin tavoin. Tämä on myös kansainvälisten ihmisoikeuselinten Suomelle antamien suositusten ja ratkaisujen mukaista.

Saamelaiskäräjälakiin ehdotetaan otettavaksi uusi pykälä saamelaisten oikeuksien huomioimisesta viranomaisten ja muiden julkisia hallintotehtäviä hoitavien toiminnassa. Kyseessä olisi yleissäännös, joka konkretisoisi, mitä saamelaisten perus- ja ihmisoikeuksien turvaaminen käytännössä edellyttää viranomaiselta tai muulta julkista hallintotehtävää hoitavalta. Säännöksessä on huomioitu se, että perustuslain 22 § edellyttää viranomaisilta myös aktiivisia toimenpiteitä perus- ja ihmisoikeuksien turvaamiseksi. Perusoikeuksien tosiasiallinen toteutuminen edellyttää usein julkisen vallan aktiivisia toimenpiteitä esimerkiksi perusoikeuksien suojaamiseksi ulkopuolisten loukkauksilta tai tosiasiallisten edellytysten luomiseksi perusoikeuksien käyttämiselle.

Velvoite on tärkeä lisäys lakiin huolimatta siitä, että viranomaisilla voidaan katsoa jo perustuslain nojalla olevan velvoite edistää saamelaisten oikeuksia aktiivisesti ja estää niiden loukkaaminen. Velvoitteen noudattaminen edellyttäisi, että viranomainen on tietoinen saamelaisten oikeuksista ja huomioi niitä omassa toiminnassaan.

Viranomaiset tarvitsevat systemaattista ihmisoikeuskoulutusta, johon sisältyy koulutusta alkuperäiskansan oikeuksista. Vapaan, tietoon perustuvan ennakkosuostumuksen periaatteesta tulee myös tarjota velvoittavaa koulutusta eri hallinnonalojen viranomaisille.

Ihmiskaupan uhrit

Yhdenvertaisuusvaltuutetun kertomukseen sisältyy suosituksia ihmiskaupan uhrien aseman parantamisesta. Ihmisoikeusliitto kannattaa näitä suosituksia. Ihmisoikeusliitto haluaa kiinnittää huomiota erityisesti piiloon jäävään vakavaan työhyväksikäyttöön sekä seksityötä tekevien henkilöiden oikeuksiin. Lainsäädännöstä tulee poistaa sellainen sääntely, joka käytännössä estää mahdollisia ihmiskaupan uhreja hakeutumasta avun piiriin, kuten kytkös rikosprosessissa avustamisen ja auttamisjärjestelmän välillä sekä seksityö käännätysperusteena. Ihmiskauppatutkintoihin ja viranomaisten ymmärryksen lisäämiseen ihmiskaupasta ilmiönä on suunnattava lisää resursseja.

Ulkomaalaisten oikeudet ja maastapoistamisen valvonta

Yhdenvertaisuusvaltuutettu antaa kertomuksessaan tärkeitä suosituksia ulkomaalaisten oikeuksien toteuttamiseksi ja maastapoistamiseen liittyvien menettelyiden kehittämiseksi. Ihmisoikeusliitto kannattaa näitä suosituksia. Ihmisoikeusliitto on erittäin huolestunut esimerkiksi lapsen oikeuksien toteutumisesta ja perheenyhdistämisen vaikeuksista sekä Suomessa pitkään paperittomina oleskelleiden ihmisten asemasta. Monimutkaiset menettelyt oleskelulupiin ja turvapaikkahakemuksiin liittyen ovat yksilöiden elämän kannalta pahimmillaan katastrofaalisia. Myös ennakoimattomat poliittiset muutokset prosesseissa aiheuttavat inhimillisesti katsoen järkyttäviä tilanteita.

Sukupuolittunut väkivalta

Naisiin kohdistuva ja muu sukupuolittunut väkivalta on Suomessa vakava ja pitkäaikainen yhteiskunnallinen ongelma sekä ihmisoikeusloukkaus. Suomi on saanut lukuisia huomautuksia eri sopimusvalvontaelimiltä riittämättömästä puuttumisesta tähän ongelmaan. Naisiin kohdistuva väkivalta linkittyy vahvasti sukupuolten väliseen rakenteelliseen epätasa-arvoon. Väkivallan ennaltaehkäisyssä ja siihen puuttumisessa tulisi tunnistaa sukupuolittunut riskikäyttäytyminen, purkaa haitallisia stereotypioita ja huomioida sukupuolisensitiivisten palvelujen tarve.

Jotta väkivaltaa voidaan ehkäistä ja siihen puutua tehokkaasti, Suomen tulee vahvistaa väkivallan vastaisen työn rakenteita ja siihen liittyvää normiohjausta. Hyvinvointialueilta tulee laissa edellyttää väkivallan vastaisen työn koordinaatiota sekä saumattomien palveluketjujen ja kokonaisuuksien luomista. Pelkät suositukset eivät ole riittäneet kansallisesti yhdenvertaisten koordinaatorakenteiden luomiseen. Ammattilaisille on oltava tarjolla trauma- ja sukupuolisensitiivistä kohtaamiskoulutusta sekä ihmisoikeusosaamista väkivallan eri osapuolten auttamiseksi.

Vastaperustetun, yhdenvertaisuusvaltuutetun yhteydessä toimivan naisiin kohdistuvan väkivallan vastaisen raportoinnin työhön on syytä osoittaa nykyistä enemmän resursseja, jotta raportoija voi hoitaa laajaa työnkuvaansa tehokkaasti ja vaikuttavasti.

Helsingissä 20.6.2022

Aija Salo, ihmisoikeuksien asiantuntija, Ihmisoikeusliitto

Martta October, vaikuttamistyön johtaja, Ihmisoikeusliitto

